

HERB KROSNA ODRZAŃSKIEGO

Uzasadnienie historyczno-heraldyczne

1. GENEZA I SYMBOLIKA

Krosno Odrzańskie, to miasto w środkowo-zachodniej części Polski, wchodzące w skład województwa lubuskiego. Historycznie jest najdalej na północ wysuniętym miastem Dolnego Śląska. Pierwsza wzmianka o grodzie pojawiła się w kronice biskupa Merseburga Thietmara i dotyczyła wyprawy króla Niemiec, późniejszego cesarza rzymskiego Henryka II na ziemię Bolesława Chrobrego w sierpniu 1005 r. Gród, a później miasto, z uwagi na swoje strategiczne położenie, było i jest ważnym ośrodkiem wojskowym. Od X do XV w. pełniło także ważną rolę ośrodka administracyjnego i skarbowego w państwie Piastów kasztelania (1227), komora celna lądowa (1240) i wodna (1375). Było m.in. siedzibą księcia Henryka Brodatego i jego żony św. Jadwigi Śląskiej. W Krośnie Odrzańskim przebywali i zarządzali księstwem, także inni władcy z tej dynastii: Henryk VI Starszy, Henryk IX Starszy, który zmarł tutaj 11 listopada 1467 r., Wacław. Ostatni monarcha piastowski w Krośnie, Henryk XI Głogowski, zawarł w roku 1472 związek małżeński z córką elektora brandenburskiego Albrechta Achillesa, Barbarą. Księżę został prawdopodobnie otruty, co nie dziwi, zważywszy, że podpisał niekorzystny dla siebie układ z elektorem. Zgodnie z zapisem, księstwo krośnieńskie po jego śmierci i przy braku męskiego potomka miało przyspaść wdowie, a po jej śmierci Brandenburgii. Tak też się stało. Próbę przejęcia miasta podejmował jeszcze Jan II żagański, tocząc tzw. „wojnę o sukcesję głogowską”, ale ostatecznie na mocy porozumienia zawartego w Kamieńcu Żąbkowickim w roku 1482, weszło ono w posiadanie Brandenburgii. Data ta, chociaż graniczna, nie zrywała jeszcze formalnych więzi ze Śląskiem. Na mocy układu kamienieckiego król Czech i Węgier, Maciej Korwin, mógł wykupić ziemię Barbary, zwłaszcza, że w planach miał przekazanie tej części swoich posiadłości swojemu nieślubnemu synowi Janowi. Z uwagi na fakt, że elektor był i tak jego lennikiem, nie spieszył się ze sformalizowaniem stosownych zapisów. Niestety, kolejny władca Czech, syn polskiego króla Kazimierza IV Jagiellończyka – Władysław II Jagiellończyk, przekazał w 1514 r. prawa do Krosna Odrzańskiego księciu ziębic-kiemu Karolowi Podiebradowiczowi. Podiebradowicz już w 1517 r., sprzedał nowy nabytek elektorowi brandenburskiemu, wnukowi Albrechta Achillesa - Joachimowi I Nestorowi. Po przejęciu księstwa krośnieńskiego przez margrabiego brandenburskiego Albrechta Achillesa, krośnieński zamek stał się siedzibą wdów po kilku kolejnych elektorach: Katarzyny Brunszwickiej, Elżbiety Anhalt-Zerbst, Elżbiety Szarloty Heskiej. Wcześniej rezydowała w nim wdowa po ostatnim piastowskim władcy księstwa – Barbara Hohenzollern.

Krosno Odrzańskie na przestrzeni stuleci identyfikowały dwa herby. Pierwszy z nich, pochodzący z pieczęci z końca XIV wieku oraz drugi, który pojawił się na pieczęciach miejskich w okresie panowania Jana Kostrzyńskiego, tj. w XVI wieku. Najstarsza pieczęć pochodzi z dokumentu z roku 1376. Zarówno historycy niemieccy, jak i polscy zgodni byli, że jej początki są wcześniejsze, najprawdopodobniej z pierwszej lub drugiej dekady XIV wieku. Było to stulecie, które obfitowało w powstanie dużej liczby miast, a któremu to sprzyjały czynniki gospodarcze. Działo się tak zarówno na Śląsku, Pomorzu, jak i w Królestwie Polskim. Wówczas to miasto otrzymało pełne prawo magdeburskie. Przemawia za tym także fakt, że Krosno za

czasów panowania księcia Henryka Głogowskiego i później było miejscem, w którym bito książęce kwatniki, a w 1323 r. miasto otrzymało przywilej bicia własnej monety. Inną zbieżnością jest fakt, że jeden z dwóch herbów posiada w swojej symbolice lilię, którą można interpretować jako symbol Najświętszej Maryi Panny, ale także jako kwiat żony księcia Henryka I Brodatego, późniejszej Świętej i patronki Śląska i Krosna Odrzańskiego – Jadwigi. Parafia miejska z kościołem Marii była zjawiskiem częstym w miastach lokacyjnych. Niektórzy badacze niemieccy błędnie sugerowali, że ma to związek z dynastią Burbonów, chociaż niewątpliwie kwiat wraz ze swoimi chrześcijańskimi konotacjami trafił nad Odrę z zachodniej, romańskiej części Europy. Symbolika kwiatu les fleurs de lis mogła trafić do Krosna za pośrednictwem biskupa wrocławskiego, pochodzącego z Walonii – Waltera z Mallone, który według przekazów w XII wieku był założycielem krośnieńskich winnic. Walońowie byli chętnie sprowadzani na Śląsk, bowiem doceniano ich umiejętności w zakresie gospodarowania, handlu, a dodatkowo wnosili elementy własnej, wysoko rozwiniętej kultury. Flamandzkie wpływy widoczne były w podobieństwie legend monet krośnieńskich, co także świadczyło o intensywnych kontaktach flamandzko – walońsko – śląskich. Bardzo prawdopodobne jest także, że wizerunek ten rozpowszechnił się za pośrednictwem zakonu cystersów, który otrzymał duże nadania ziemskie od księcia Henryka Brodatego w okolicach Krosna Odrzańskiego. Nie bez znaczenia był także fakt, że zakonnicy Świętego Roberta z Molesme cieszyli się w XIII i XIV wieku szacunkiem mieszkańców Śląska. Popularność i niezwykle czytelny, a przy tym pozytywny przekaz lilii został także wykorzystany przez małżonkę księcia Henryka Brodatego, księżnę Jadwigę Śląską. Świadczy o tym jej pieczęć piesza z 1208 r., na którym widnieje z jabłkiem oraz berłem z kwiatem. Zarówno w warstwie symbolicznej, jak i kostiumowej nawiązuje ona do wzorców francuskich. Identyfikacja miasta z kwiatem widoczna jest także w późniejszym okresie. Na monetach – halerzach, bitych w miejscowej mennicy w połowie XV wieku, czyli tuż przed przejściem regionu przez Brandenburgię, na awersie widniał orzeł piastowski, symbol władzy książęcej, świeckiej, a na rewersie przedstawiano lilię, stanowiącą uproszczony znak miasta, wywiedziony z symbolu maryjnego. To można powiązać z władzą boską (kościelną), ale i suwerennością władz samorządowych. Centralnym elementem herbu jest symbol Piastów śląskich – czarny orzeł z półksiężycem na piersi. W przeciwieństwie do często stosowanego wizerunku krzyża wyrastającego z półksiężyca, w herbie krośnieńskim ten symbol nie widnieje. Zarówno krzyż, jak i półksiężyc wpisane w pierś orła były znakami zapożyczonymi z proporców i najprawdopodobniej pełniły funkcje identyfikacyjne dowodzącego, tzw. znaku stanniczego. Półksiężyc z krzyżem znajdowały się na tarczy trzymanej przez księcia Brodatego na wizerunku jego pieczęci pieszej z 1234 r.

Geneza herbu wywodzi się z herbów: Henryka I Brodatego i jego syna księcia Henryka II Pobożnego. Orzeł pojawił się po raz pierwszy w pieczęci pieszej Henryka II w roku 1224. Symbol ten, znany z pieczęci Pobożnego, był używany również później, m.in. przez panującego u schyłku XIV w. Henryka VI żagańsko – krośnieńskiego i Henryka VIII. Wizerunek tego ptaka przetrwał zawirowania dziejowe i mimo

zmiany przynależności w XV w., zachował się w symbolice miasta, a nawet zaadaptowany został do heraldyki władców niemieckich. Czarny orzeł jest często utożsamiany ze Śląskiem i jego historią. Pełnił także inną ważną rolę symboliczną, bowiem mógł wskazywać źródło (źródła) władzy miejskiej, pochodzące od monarchy. Krosno Odrzańskie do roku 1482 znajdowało się we władaniu dynastii Piastów. Henryk I Brodaty nie tylko rozpoczął budowę, ale również rezydował wraz z małżonką w krośnieńskim zamku. Książę nadał prawa miejskie i przyczynił się do rozwoju gospodarczego regionu. Zmarł 19 marca 1238 r. w tutejszej warowni. Jadwiga podczas najazdu Mongołów na ziemie polskie, schroniła się w nadodrzańskej rezydencji, co dobrze świadczy o jej walorach obronnych.

Z upływem lat orzeł herbowy uległ przemianie. Piastowska wersja została zamieniona na brandenburską lub pruską. Polityka zamiany zaczęła się w połowie XVIII w. za czasów panowania Fryderyka II Wielkiego i trwała przez cały wiek XIX. Często jednak, mimo tej próby zatarcia pierwotnej genezy w przypadku śląskiej wersji orła, także w herbie Krosna Odrzańskiego, zachowywano półksiężyc na piersi. Trudno jednoznacznie stwierdzić czy było to efektem wynikającym z chęci wyróżnienia się, czy może swoiste podkreślenie autonomicznej, piastowskiej (książęcej) spuścizny. Mogło się to stać już u schyłku XV w. W tym stuleciu Piastowie utracili księstwo krośnieńskie, swoją pracę zakończyła mennica, bijąca halerze z wizerunkiem orła i lilii. Był to także czas dramatyczny, pełen walk o spuściznę po Henryku XI, księciu głogowskim. Mimo tego Krosno Odrzańskie pozostawało w rękach wdowy, córki Albrechta Achillesa, Barbary (1464 – 1515). I to właśnie wtedy mogła nastąpić dyskretna, i jak się okazało pasująca do późniejszego wizerunku, zamiana sylwetki orła. Jest to o tyle uzasadnione, że władczyni albo przyjmowały wzorce z dworu mężów, albo wdrażały takie, w których zostały wychowane. Biorąc pod uwagę wpływ i siłę w ówczesnej Europie rodów Piastów i Hohenzollernów (ale także przywiązanie książęcej do „rodowego gniazda”), to ten drugi był na fali wznoszącej, podczas gdy ten pierwszy zmierzał ku schyłkowi. Orzeł na pieczęci książęcej z 1482 r. jest bardzo podobny do orła z pieczęci z 1628 r., która to według Huppa stała się podstawą do kolejnych odwzorowań. Wyraźny zarys piór, tarcz i skrzydła wygięte na zewnątrz. Na obu najstarszych herbach istnieją analogiczne symbole: baszty, budynek bramny, mury, orzeł piastowski. Różnią je elementy „przyrodnicze”. Jeden zawiera wizerunek kwiatu lilii, drugi dwóch gwiazd sześciopromiennych, których brak we współczesnym herbie miasta. Gwiazdy w formie tej oznaczały prawdopodobnie, że gród był ośrodkiem władz, lub analogicznie do pomorskiego Gryfina posiadał prawa do bicia własnej monety. Elementem symbolizującym władzę miejską krośnieńskiego herbu, podobnie do wielu innych miast, są wspomniane wizerunki murów miejskich, baszt, bramy w stylu gotyckim. Pierwsze elementy zabezpieczające miasto przed ewentualnym atakiem zaczęły powstawać już w XIII w. Z pewnością wpływ na to miała polityka fiskalna Henryka Brodatego, który na pewien okres zwolnił mieszkańców z części podatków. Zapewne murowany system fortyfikacji, okalających wyspowo położone miasto był dziełem budowniczych z XIV w.. Argumentem przemawiającym za tym jest także fakt przemieszczenia się ludności z grodu położonego bardziej na

zachód w miejsce dzisiejszego „Starego Miasta”. Herb monarchy i wizerunek zamku to symbole książęcej władzy zwierzchniej. Krośnieński zamek został wzniesiony w I połowie XIII wieku za panowania Henryka Brodatego. Znajduje to swoje potwierdzenie zarówno w źródłach pisanych, jak i badaniach archeologicznych. Warownia po raz pierwszy została odnotowana w dokumencie z 9 października 1274 r. w którym to księżna Zofia, wdowa po księciu piastowskim Konradzie I Głogowskim przekazała zamek i miasto Krosno arcybiskupowi Magdeburga Konradowi II von Sternberg – Waldeck. Obecność księcia Brodatego i jego małżonki Jadwigi Andechs w Krośnie Odrzańskim i fakt, że tutaj zmarł 19 marca 1238 r., dodatkowo wzmacnia twierdzenie o okresie powstania siedziby monarchy. Ponadto badając mury zidentyfikowano fragmenty charakterystyczne dla tamtego okresu – wzniesione z cegły w wątku wendyjskim, dwuwozówkowym. Zapewne nie jest przypadkiem, że na pieczęci z dokumentu datowanego na 1380 r., centralnym obiektem jest baszta zamkowa lub bramna. Badania architektoniczne dowiodły, że w pierwszej połowie XIV wieku wzniesiono basztę ostatecznej obrony, czyli stołp. Miała ona wzmocnić zarówno mury jak i część bramną. Została wzniesiona na planie zbliżonym do trapezu, a jej mury obwodowe przy przyziemiu miały grubość 2,5 m. Budowla niewątpliwie imponowała swoimi rozmiarami, wzbudzała respekt, a przy tym była na tyle nową konstrukcją, że była idealnym obiektem do odwzorowania w symbolice miasta.

Przyjmując, że trzy baszty symbolizują wyłącznie elementy fortyfikacji miejskich, to również taka ich liczba miałaby swoje uzasadnienie historyczne. Wjazd do miasta strzegły bowiem najpierw dwie, a od pierwszej połowy XIII wieku trzy bramy. Brama północno-zachodnia od strony rzeki Odry – Odrzańska, od południa Brama Głogowska, a nieco później wzniesiona wschodnia, nazwana od budulca – Bramą Kamienną. System wrót uzupełniały dwie furty: Strzelecka i Piaskowa. Mury miejskie z bramami oraz wznoszące się ponad nie baszty były czytelnym symbolem: bezpieczeństwa, siły, hojności, bogactwa, gościnności, prerogatyw prawnych w postaci praw miejskich oraz gospodarczych wynikających z posiadania przywilejów handlowych. Starsza wersja herbu była w użyciu w latach 1376 – 1534. Biorąc pod uwagę informację, że herb z lilią pojawił się w dokumencie z roku 1564, można przyjąć, że zmiana dokonana się w czasie panowania syna Joachima I Hohenzollern – Jana Kostrzyńskiego. To władca, który w wyniku podziału, uzyskał panowanie m.in. nad księstwem krosnieńskim i ustanowił swoją stolicę w Kostrzynie. Blisko związany z monarchą był ówczesny burmistrz Krosna – Franz Neumann, który w roku 1536 powołany został na urząd kanclerza. Herb o młodszej metryce (z lilią) stosowany był od początku nowożytności i nawet zakończenie II wojny światowej oraz zmiany przynależności państwowej nie zmieniły tego stanu rzeczy. Z upływem czasu wizerunek używanego herbu ulegał licznym zniekształceniom, prowadzącym wręcz do powstawania wizerunków karykaturalnych. Można odnieść wrażenie, że kształt lilii i orła są niemal identyczne, a różni je jedynie barwa: jasna kwiatu i ciemna ptaka. Tak było m.in. w monografii Krosna Odrzańskiego, autorstwa Wedekinda z 1839 r., czy dwóch wydaniach dziejów miasta przez nauczyciela miejscowej szkoły – Carla von Obstfeldera (1895 i 1925). Zwłaszcza ten pierwszy wizerunek drastycznie

odbiega od pierwowzoru. Wydaje się, że autor więcej uwagi skupił na elementach towarzyszących herbowi, które rzeczywiście także ściśle związane były z mieszkańcami: winiarstwem i rybołówstwem. Niestety, równie mało reprezentacyjnie przedstawiały się odciski urzędowych, oficjalnych pieczęci. Zauważalna jest dziwna tendencja do odchodzenia od owalnego wzoru tarczy herbowej. Nie ma jej herb miasta odlany na dzwonie z roku 1710, znajdującym się w kościele Najświętszej Marii Panny. Po zakończeniu II wojny światowej na ziemiach dawnej II Rzeczypospolitej starano się powrócić do herbów przedwojennych. Podobnie działo się w przypadku miast znajdujących się na tzw. Ziemiach Zachodnich, a do takich należało Krosno Odrzańskie. Atutem była przynależność do historycznego Śląska i związki z Piastami. O tym, jak ważnym elementem polskości tych ziem dla władz komunistycznych był każdy szczegół, świadczy umieszczenie herbu w pierwszym numerze gazety „Głos Krosnieński” (1 lutego 1946 r.). W dniu 21 grudnia 1978 r. ukazała się ustawa o odznakach i mundurach, która w art. 3, ust. 1 umożliwiła ustanawianie herbów miast przez właściwe rady narodowe. Około roku 1979 dokonano zmiany wizerunku herbu, jednak nie wydano w tym zakresie żadnego lokalnego aktu prawnego. Fakt, że kwiat był czytelnym symbolem religijnym, spowodował prawdopodobnie, że zaprzestano jego używania. Dokonano zmiany herbu, przywracając starszy, zapewne w mniemaniu ówczesnych decydentów bardziej „piastowski”, ale i mający mniej powiązań z „niemieckim”, który funkcjonował po przejęciu miasta przez Brandenburgię.

Istniejący stan prawny usankcjonowano formalnie dopiero w dniu 20 czerwca 1990 r. Rada Gminy i Miasta w Krośnie Odrzańskim podjęła uchwałę Nr II/11/90 w sprawie herbu gminy i miasta Krosno Odrzańskie. Wzór herbu wraz z uzasadnieniem opracował ówczesny dyrektor Krosnieńskiego Domu Kultury Witold Ciecierski. Nie przygotowano projektu flagi, odkładając to na później. Zgodnie z przepisami nie było obowiązku przedkładania projektu Komisji Heraldycznej. W rezultacie wizerunek, jak i uzasadnienie dalekie są od doskonałości. Lekceważące podejście do heraldyki przyczyniło się do swobodnych interpretacji, a co za tym idzie, licznych błędów. Zauważalne jest to również w przypadku projektowanych później dokumentów. Dwanaście lat po uchwaleniu herbu, w Statucie Gminy z 17 grudnia 2002 r. (Nr I/6/02) wprowadzono jego błędny wizerunek. Zmieniono kształt tarczy herbowej oraz barwy.

Ostatecznie przywrócono wizerunek herbu z 1990 r. (po tym jak w 2002 zamieszczono jego wadliwy wzór) Uchwałą nr XXIX/209/09 Rady Miejskiej w Krośnie Odrzańskim z dnia 29 stycznia 2009 r., a następnie Uchwałą Nr XIV/105/15 Rady Miejskiej w Krośnie Odrzańskim z dnia 30 listopada 2015 r.

2. HERB NA PRZESTRZENI WIEKÓW

2.1 HERB BEZ LILII

Najstarsze pieczęcie z wizerunkiem herbu Krosna Odrzańskiego pochodzą z XIV w. Pieczęć (73 mm) z dokumentu datowanego na 5 maja 1380 r. w którym jest mowa o długu w wysokości 80 marek na rzecz księcia śląsko-głogowskiego Henryka VI Starszego, pochodzi najprawdopodobniej sprzed 1312. Na woskowej pieczęci zawieszona na pergaminowych paskach, widnieje (obok murów i baszt) orzeł śląski z półksiężcem na piersi. Według Gumowskiego najbardziej prawdopodobne jest, że wzór powstał za panowania Henryka III ks. Głogowskiego. Pieczęć była opatrzona napisem: +SIGILLUM • BVRGENSIVM • DE CROZNA. Druga, mniejsza pieczęć sekretna (31 mm) pochodziła z dokumentów: z roku 1376 oraz 1415, 1426, 1437. Zamiast orła śląskiego widnieje na niej według Gumowskiego, orzeł brandenburski – bez półksiężca i napis: + SECRETVM + CIVITATIS + CROSNE +. Hupp zwrócił uwagę, że obok gwiazdy figurowała lilia, która miała tylko wypełniać wolną przestrzeń. Biorąc pod uwagę nieco późniejsze, monetarne powiązania z kwiatem, symbol ten na pewno nie znalazł się na pieczęci przypadkowo. Był prezentowany na rewersie (na awersie piastowski orzeł) halerzy bitych w miejscowej mennicy od połowy XV do 1475/1476. Symbolika ta tak mocno identyfikowała się z Krosnem Odrzańskim, że wykorzystywano ją do produkcji fenigów w 1509 r., a następnie także w okresie Kipper – Wipper, w latach 1621–1622.

Odcisk pieczęci sekretniej ze zbiorów Archiwum Państwowego w Toruniu (wcześniej w posiadaniu Toruńskiego Towarzystwa Naukowego), pochodzącej z roku 1376 z całą pewnością zawiera wizerunek orła piastowskiego. Wszystko wskazuje na to, że jest to pieczęć, której rysunek zamieścił w swoim opracowaniu Hupp. Ponadto na pieczęci widoczne są ponad wszelką wątpliwość cztery sześciopromienne gwiazdy: dwie przy baszcie głównej/ bramie i po jednej przy każdej z dwóch baszt murów obronnych. Gwiazdy przy basztach, to element, który dotychczas nie był opisywany ani ujęty w żadnych opracowaniach. Napis w otoku: ++ SECRETVM + CIVITATIS + CROSNE.

Engel i Gumowski wymieniają jeszcze jedną krośnieńską pieczęć z wizerunkiem księcia. Jednak teoria o jej nadodrzańskiej proveniencji nie była w późniejszych opracowaniach kontynuowana.

Dokumenty pochodzące z XV w., a uwierzytelniane pieczęciami miejskim, obejmują sprawy finansowe na styku obywatel – instytucja. Dokument datowany na dzień 3 kwietnia 1426 r., dotyczył zastawu ze wsi Połupin na rzecz Johanna Doberswitsza, z dnia 20 kwietnia 1437 r. był poświadczeniem rajców Krosna, potwierdzających informację wydaną przez radę miejską Gubina, o zastawie w wysokości 300 marek dla obywatela Krosna. Dokument pochodzący z 1437 r. (3 września), dotyczył darowizny na rzecz ołtarza Św. Andrzeja w kościele parafialnym.

Herb znany z dokumentów XIV w. pojawia się po raz ostatni na akcie z 1534 r. Jest to pieczęć Krosna, która zaświadcza, że burmistrz i rajcowie miasta na podstawie zeznań świadków, potwierdzają Andrzejowi Rettelowi prawo urodzenie. Adresatem był nieznanemu cech Lubska.

W zbiorach Ossolineum znajduje się bartynotyp destruktu pieczęci z XIV w. Z elementów czytelnym widnieje na nim dach części centralnej – bramy, nad którymi wi-

doczne są dwie kule, poniżej po obu stronach dachy dwóch baszt. Poniżej dachów widoczny orzeł piastowski w tarczy. W otoku nieczytelny napis.

2.2 HERB Z LILIĄ

Herb z wizerunkiem orła i lilii, zaczął się pojawiać prawdopodobnie w XVI w. Orzeł, piastowski na starszych pieczęciach, często później był stylizowany na brandenburski lub pruski.

W zbiorach Ossolińskich znajduje się wciętka małej pieczęci do pieczętowania korespondencji z 1652 r. – sigillum ad missiva. Widnieje na niej niemiecka tarcza z podwójną lilią. W otoku napis: S * MIS * CIVIT TIS * CROSSE. Podobną pieczęć o obwodzie 28 mm, ale pochodzącą z roku 1564, Otto Hupp uznał za pieczęć dworską.

Pieczęć sekretna z 1628 r., na której widnieją dwie baszty z blankami, zwieńczone ostrymi dachami. W centrum baszta bramna, pomiędzy kolumnami, której znajduje się symboliczne odwzorowanie podwójnej lilii. Poniżej, pomiędzy basztami tarcza, a w nią wpisany jest orzeł z głową skierowaną w prawo. W otoku napis: CROSNE + SECRETVM * CIVITATIS. Brak na pieczęci murów obronnych. To prawdopodobnie jeden z pierwszych graficznych wizerunków krośnieńskiego herbu, który używany był aż do końca lat 70. XX w. Niewykluczone, że to on stanowił swoisty wzorzec dla rytmowników w późniejszych okresach.

W zbiorach gabinetu sfragistycznego Muzeum Narodowego we Wrocławiu znajdują się dwie pieczęcie z XVIII w. oraz kopia pieczęci pochodząca z XIX w. XVIII-wieczna w kolorze czarnym z dwoma basztami, w których widoczne są wejścia. Dwa ostro zakończone dachy, na piętrze otwory okienne. Dachy baszt łączy dach zwieńczony dwoma kulami. Poniżej niego nad bramą niewielka podwójna lilia, a pod nią orzeł w tarczy herbowej. Otok wewnętrzny perełkowy, zewnętrzny w kształcie liści. Napis w otoku: CROSSEN • * STADT •. Pieczęć czerwona z tego samego okresu, z podobnym wizerunkiem. Lilia nie przypomina kwiatu, a nieokreślony symbol. Orzeł z głową skierowaną w prawo. Nad herbem w półtoku napis: STADT CROSSEN. Całość w otoku perełek.

Kopia pieczęci pochodząca z XIX w. w kolorze ceglanym zawiera nieco dokładniejszy rysunek baszt, na których zaznaczono dachówki, blanki i warstwy składających się na nie murów. Mur obronny zaakcentowany linią łączącą podstawy baszt. W górnej części, nad bramą, a poniżej dachu schematyczny symbol podwójnej lilii. W bramie orzeł w zarysie tarczy. W górnej części na skraju w półtoku napis: STADT CROSSEN SIEGEL.

Duży zbiór sfragistyczny zawierający pieczęcie miejskie, ale także kamery, policji, magistratu z okresu panowania brandenburskiego, znajduje się w Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin. Zawsze zachowywano główne elementy, ale ich stylizacje zależne już były od wyobraźni i umiejętności rytmowników.

Władze miejskie używały także pieczęci z symbolem lilii. Jedna z nich, pochodzi z dokumentu z roku 1415. Jako jedyny symbol pojawia się na pieczęciach miejskich także później – w XVI w. i XVIII w.

3. USTALENIE HERBU

W przygotowaniu projektu herbu Krosna Odrzańskiego opierano się przede wszystkim na najstarszych zachowanych pieczęciach, zgodnie z argumentacją prof. M. Haisiga. W przygotowaniu opracowania wykorzystano przede wszystkim oryginalne pieczęci przechowywane w zbiorach archiwalnych. Są to dwie bardzo dobrze zachowane pieczęci z roku 1380, znajdujące się w zbiorach: Brandenburgisches Landeshauptarchiv Potsdam (sygn. Rep.8 Stadt Crossen – Urkunden 2B) oraz Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin (sygn. VIII HA I 9 Kasten 3 Heft 25 0001). Pieczęć z roku 1376, która znajduje się w zbiorach Archiwum Państwowego w Toruniu, a także z roku 1437, będąca w posiadaniu Brandenburgisches Landeshauptarchiv Potsdam (sygn. Rep.10 Pfarrkirche Crossen – Urkunden 1C). Zarówno w procesie tworzenia opracowania (uzasadnienia), jak również projektowania graficznego, sięgnięto również do materiałów zawierających rysunki, głównie w książkach niemieckich heraldyków: Bahrfeldta, Saurmy – Jeltscha, Huppa oraz polskiego badacza M. Gumowskiego. Bardzo precyzyjne rysunki niemieckie pozwoliły odtworzyć ważne detale, które dotychczas nie były zaprezentowane ani we współczesnym herbie, ani w jego wcześniejszych odpowiednikach. Wszystkie wymienione placówki posiadają także w swoich kolekcjach pieczęci lub wciarki z wizerunkiem późniejszego herbu z lilią. Herb w oparciu o zebraną literaturę oraz źródła ikonograficzne został doprecyzowany i uzupełniony o dwa elementy jakimi są gwiazdy.

Wzorzec pochodzi z czasów panowania piastowskich braci Henryków: VI Starszego (panowanie w Krośnie od 1378 r.), VII Rumpolda i VIII Wróbla. Przypuszcza się, że to za panowania pierwszego z nich utworzono urząd burmistrza. Najstarsza pieczęć miasta była prawdopodobnie używana w kancelarii od początku XIV w. (po raz pierwszy występuje na dokumencie z 1376 r.), do połowy XVI w. (po raz ostatni znajduje się na dokumencie z 1534 r.). Niewątpliwie starsze tłoki pieczętnie służyły władzom miejskim ponad sto lat. Od drugiej połowy XV w. do lat 70 XX wieku w użyciu pozostawał herb z lilią. Od początku lat 80. powrócono do najstarszego wizerunku, który modyfikowany obowiązuje do dzisiaj.

Dobrym wzorcem był i jest także herb zamieszczony w publikacji „Miasta polskie w tysiącleciu”. Herb z tej publikacji stanowił główny wzorzec dla autora uchwały i uzasadnienia z 1990 r.

3.1 OPIS HERBU

Herb Krosna Odrzańskiego wpisany jest w gotycką tarczę herbową „hiszpańską”, odpowiadająca okresowi, w którym wytworzono pieczęć miejską z odwzorowaniem współczesnego herbu miasta.

Przedstawia na błękitnym polu srebrne mury obronne zwieńczone blankami. W centralnym punkcie baszta zamkowa lub bramna w kolorze srebrnym z pięcioma podłużnymi łukowymi oknami, pokryta czerwonym trapezowym dachem, zwieńczonym na obu skrajach złotymi kulami. Bogate wzornictwo pokrycia sugeruje artystyzm obiektu. Poniżej w gotyckiej tarczy na złotym polu znajduje się czarny orzeł śląski ze srebrną przepaską sierpową na piersi w kształcie półksiężyca, skierowaną do góry. Orzeł ma rozpostarte skrzydła i duży, ozdobny ogon. Łapy zakończone są szeroko rozczapierzonymi szponami. Zarówno dziób, jak i szpony są wyolbrzymione względem proporcji całego ciała. Głowa króla ptaków i jego dziób uniesione są w prawą stronę. Skrajne lotki skrzydeł zwinięte są w okręgi, z których zewnętrzne są ząbkowane, a wewnętrzne gładkie.

Po obu stronach centralnej baszty/bramy umieszczone są dwie smukłe baszty. W dolnej części, wystającej ponad blanki, a pokrytej wąskim, zakończonym skosem, czerwonym dachem, poniżej którego znajdują się cztery łukowe okna. Dachy zakończone dwiema złotymi kulami każda. Ponad dolnym dachem baszta składająca się z pięciu rzędów prostokątnych cegieł, nad którymi wznoszą się trzy blanki, które chronią platformę bojową. Całość zwieńczona namiotowym, czerwonym dachem, na którego szczycie znajduje się złota kula. Dachówka ozdobna, w kształcie romboidalnych kratek z kropkami w środku. Interesujący jest kształt merlonów, które nie są prostokątne, gwelfowskie, ale w kształcie litery T. Rytownik z pewnością celowo wyróżnił ten element architektoniczny, zwłaszcza, że nie był on wówczas powszechnie spotykany.

Mury zamku wzniesione z zastosowaniem wiązania wendyjskiego zbudowane były z użyciem cegieł o zróżnicowanej barwie, wynikającej z długości procesu wypalania. Do łączenia używano zaprawy wapienno-piaskowej o jasnej barwie.

Baszty opisywane, jako część baszt murów obronnych – bramnych, to prawdopodobnie baszty zamkowe, a centralna symbolizowała wrota nie do miasta, a do zamku. Te nad blankami stanowiły element murów obronnych. Może świadczyć o tym zakończenie dachów kulami. Wyższe wyłaniają się z nich, a nie stanowią ich przedłużenia. Różnicę podkreśla również inny kształt merlonów części „miejskiej” i „zamkowej”. Ponadto analiza zachowanych, podobnych konstrukcji z innych miast wskazuje, że nie miały tego typu „łącznika”. Wystarczy porównać je do baszt – bram w murach obronnych: w Byczynie, we Wschowie (na tle kościoła), w Krakowie czy w Malborku. Podobne spostrzeżenie zawarł w swojej kronice z 1849 r. Gustav Adolph Matthias pisząc: „Jeżeli chodzi o wyjaśnienie symboliki herbu, to samo miasto powinno wskazywać mur, zamek, ratusz z basztą, a kościół lilia. Podobny rozdział symboliki sugeruje także Obstfelder: „Jeżeli chodzi o objaśnienie herbu, mur wskazuje samo miasto, dwie baszty prawdopodobnie zamek i ratusz”. I co istotne, mury miejskie stykały się z zamkowymi. Sam prof. M. Gumowski podaje kilka przykładów pieczęci śląskich: Nysy, Ziębic, Koźuchowa, na których umieszczono widoki rzeczywistych obiektów architektonicznych.

3.2 BARWY HERBU

Ustalenie historycznych barw herbów jest niezwykle trudne. Wynika to ze skromnego stanu posiadania, które nawet na przestrzeni ostatnich lat nie uległo zmianie.

Brak jest wiarygodnych, historycznych źródeł dotyczących barw krośnieńskiego herbu. Wyjątek stanowi umieszczony w centralnej części herb Piastów śląskich. Niewielki zasób archiwaliów dotyczących miejskiej heraldyki został dostrzeżony w połowie XIX wieku przez krośnieńskiego kronikarza, autora monografii Krosna Odrzańskiego – Gustava Adolpha Matthiasa. W swoich badaniach miał możliwość sięgnięcia do kilkunastotomowej monografii autorstwa XVII/XVIII-wiecznego archidiakona, nauczyciela i historyka – mgr Johanna Joachima Möllera. Möller przygotowując swoje dzieje miasta – „Annales Crosenenses”, sięgnął do bardzo wielu dostępnych mu i zachowanych dokumentów źródłowych. Nie ustalono daty nadania herbu, ale potwierdzono pozwolenie na pieczętowanie zielonym lub żółtym woskiem, a pod koniec XV w. także przywilej używania czerwonego wosku.

Herb i barwy herbowe Piastów śląskich udokumentowane zostały w kilku źródłach ikonograficznych. Herb prezentujący czarnego orła na złotym polu został przedstawiony w XIV-wiecznym (pomiędzy 1370 a 1395 r.) herbarzu holenderskim, autorstwa Claesa Heinenszoona-Gelrego. Na piersi ma srebrny półksiężyc z zakrzywionymi do góry końcami. Podobny wizerunek odkryto w sali herbowej niemieckiego zamku Lauf pod Norymbergą, a pochodzący z połowy XIV wieku. W późniejszych herbarzach na środku półksiężyca znajduje się srebrny krzyż.

Wobec braku dokumentów źródłowych, które w sposób opisowy lub graficzny prezentowałyby barwy, podobnie jak i w innych tego typu przypadkach stosowane są ogólne reguły heraldyczne. I tak dla murów przyjęto barwę białą, chociaż ich budulcem była cegła, dachy baszt czerwone, zakończone złotymi kulami. Były to symbole miejskie, które dominowały w średniowiecznej topografii miejskiej, stanowiły o jego sile, pozycji i autorytecie. Znajduje to uznanie jeszcze w późniejszych wiekach, czego w przypadku Krosna Odrzańskiego dowodzi opis murów obronnych XVII-wiecznego historyka śląskiego Fryderyka Lucae, który odnotował, że miasto otoczone jest potężnym murem pierścieniowym, ufortyfikowanym solidnymi basztami, od Odry fortyfikacjami wałów i bastionów. Według niego bramy miały mocne sklepienia i baszty obronne. Tak dobrze umocnione miasto wzbudzało zaufanie i sprawiało, że był siedzibą książęcego garnizonu.

Znak władcy z pewnością przyczyniał się do podniesienia prestiżu, zwłaszcza gdy w mieście usytuowana była siedziba monarchy. Wydaje się, że taki gest satysfakcjonował zarówno władcę, jak i mieszczan. Otwory okienne w basztach barwy czarnej. Tło tarczy herbowej błękitne.

3.3 PROJEKT GRAFICZNY HERBU

Wersja pełnokolorowa

Pantone Process Blue
CMYK 100-0-0-0

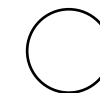
Pantone Yellow C
CMYK 0-0-100-0

Pantone 199 C
CMYK 0-100-100-0

Pantone Black 6 C
CMYK 50-50-50-100

White
CMYK 0-0-0-0

4. WYKAZ PIECZĘCI W ZBIORACH ARCHIWALNYCH I MUZEALNYCH

L.p.	Archiwum/ Muzeum	Data/ wiek	Sygnatura
1.	Muzeum Narodowe we Wrocławiu (MNWr)	XVIII	S.X.457
2.		XVIII	S.X.1149
3.		XIX	S.X.454
4.	Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu (ZNiO)	XIV	S4253
5.		XIV	EPS133
6.		XIV	EPS134
7.		1628	EPS136
8.		1652	EPS135
9.	Archiwum Państwowe w Toruniu (APT)	1376	4003
10.		1628	4662A
11.	Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (APZG)	1534	89/1232/0/- /2
12.		1777	89/343/0/- /83
13.	Brandenburgisches Landeshauptarchiv w Poczdamie (BLHA)	1380	Brandenburgisches Landeshauptarchiv 1380 Rep.8 Stadt Crossen – Urkunden 2B
14.		1426	Rep.8 Stadt Crossen – Urkunden 5/1B
15.		1437	Rep.8 Stadt Crossen – Urkunden 5/2C
16.		1437	Rep.10 Pfarrkirche Crossen – Urkunden 1C
17.		1452	17. 1452 Rep.8 Stadt Crossen – Urkunden 8B
18.	Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz w Berlinie (GStA)	XVIII	VIII HA I 3 Kasten 5 VIII HA 32 Kasten I 0001
19.		1380	VIII HA I 9 Kasten 3 Heft 25 0001
20.		1376, 1415, 1530, 1531, 1564, XVIII, XIX	VIII HA I 9 Kasten 3 Heft 25 0002

5. WYKORZYSTANE ŹRÓDŁA I OPRACOWANIA

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Lucae F., *Schlesiens curieuse Denckwürdigkeiten oder vollkommene Chronica von Ober- und Nieder-Schlesien*, Frankfurt a. M. 1689.
Schmeitzels M., *Einleitung zur Wappen-Lehre*, Jena 1734.

OPRACOWANIA

Bacigalupo I., *Barbara, geborene Markgräfin zu Brandenburg, verwitwete Herzogin zu Crossen (1464-1515), und der von ihr gestiftete Gutenstettener Altar*, [w:] *Jahrbuch für Fränkische Landesforschung* 46, Neustadt a. d. Aisch 1986.
Bahrfeld E., *Das Munzwesen der Mark Brandenburg von den Ältesten Zeiten bis zum anfang der Regierung der Hohenzollern*, Berlin 1889.
Dudziński P., *Alfabet heraldyczny*, Warszawa 1997.
Engel B., *Die mittelalterlichen Siegel des Thorner Rathesarchivs, mit besonderer Berücksichtigung des Ordenslandes, Erster Theil: Ordensbeamte und Städte*, Thorn 1894.
Gołdyn P., *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, Warszawa 2008.
Gumowski M., *Herby miast polskich*, Warszawa 1960.
Gumowski M., *Moneta na Śląsku do końca XIV w.*, [w:] *Historia Śląska*, t. III, Kraków 2013.
Gumowski M., *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Toruń 1960.
Gumowski M., *Pieczęcie śląskie do końca XIV wieku*, [w:] *Historia Śląska*, t. III, Kraków 2013.
Haisig M., *Herb miasta Częstochowy. Jego geneza i symbolika*, [w:] *Ziemia Częstochowska*, t. VI i VII, 1967.
Haisig M., *Śląski rodowód Państwowego godła Polski*, Wrocław 1993.
Hlebionek M., *Nieznana pieczęć królowej Barbary Zapolyi na tle sfragistyki małżonek królów polskich z dynastii Jagiellonów*, [w:] „*Studia Źródłoznawcze*”, Toruń, t. LIX, 2021.
Hupp O., *Die Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dorfer*, Bd. 1, *Königreich Preußen*, Frankfurt am Main 1896.
Hupp O., *Wappen und Siegel der deutsche Städte*, Frankfurt a/M 1896-1930, z. 1.
Inskrypcje województwa lubuskiego pod redakcją Joachima Zdrenki. Powiat Krosno Odrzańskie (do 1815 roku), Toruń 2016.
Irgang W., *Schlesisches Urkundenbuch*, Bd. 4, Köln-Wien 1984.
Jasiński K., *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie świdniccy, ziebiccy, głogowscy, żagańscy i oleśniccy*, t. 2, Wrocław 1975.
Kaczmarek M., *W trosce o najstarszych. Działalność charytatywna śląskich klasztorów cysterskich rodziny lubińskiej*, [w:] *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1987.
Korta W., *Rozwój wielkiej własności klasztornej na Śląsku do połowy XIII wieku*, [w:] *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, 1958.
Kupke P., ... und das Stadttor schließt sich knarrend! Die letzten Schicksalsjahre der Cressener Stadttore, „*Crossener Tageblatt*”, 18/19.01.1936.
Kuczyński S. K., Makowski M., Męclewska M., Mrozowski P., Pudłowski L., Szczecina A., Orzeł Biały. 700 lat herbu Państwa Polskiego, Warszawa 1995.
Legendziewicz A., *Wyniki badań architektonicznych zamku w Krośnie Odrzańskim*, Wrocław – Krosno Odrzańskie 2017.
Matecki A., *Studia heraldyczne*, Lwów-Warszawa 1890.
Maleczyński K., *Historia Śląska, t. I do roku 1763, cz. I do połowy XIV w.*, Wrocław 1960.
Matthias G.A., *Chronica der Stadt Crossen. Im Lichte unserer Zeit geschrieben von Gustav Adolph Matthias*, Crossen und Zielenzig, 1849.

Mikucki S., *Heraldyka Piastów śląskich do schyłku XIV wieku*, Kraków 1935.
Müller M., *Besiegelte Freundschaft. Die brandenburgischen Erbeinungen und Erbverbrüderungen im späten Mittelalter*, Göttingen 2010.
Muszyński J., *Krosno Odrzańskie. Przeszłość i teraźniejszość*, Poznań 1972.
Nowakowa J., *Rozmieszczenie komór celnych i przebieg dróg handlowych na Śląsku do końca XIV w.*, Wrocław 1951.
Obstfelder von C., *Chronik der Stadt Crossen a.O.*, Crossen a. d. Oder 1895.
Obstfelder von C., *Chronik der Stadt Crossen a.O.*, Crossen a. d. Oder 1925.
Piekosiński F., *Heraldyka polska wieków średnich. Część I doba piastowska*, Kraków 1899.
Saurma-Jeltsch H., *Schlesische Münzen und Medaillen. Names des Vereins für das Museum Schlesischer Alterthümer*, Breslau 1883.
Saurma-Jeltsch H., *Wappenbuch der schlesischen Städte und Städtel*, Berlin 1870.
Schmidt von E., *Die Wappen aller regierenden Fürsten und Staaten*, Frankfurt am Main 1869.
Schultz A., *Die schlesischen Siegel bis 1250. Im Namen des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, Breslau 1871.
Semkowicz W., *Historyczno – geograficzne granice Śląska*, [w:] red. S. Kutrzeba, *Historja Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 1, Kraków 1933.
Siuchniński M. (red.), *Miasta polskie w tysiącleciu*, t. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967.
Struk T., *Moneta Crossene. Produkcja monet i banknotów w dziejach Krosna Odrzańskiego*, *Biuletyn Numizmatyczny*, nr 3, 2007.
Strzyżewski W., *Symbolika religijna w herbach miast nadodrzańskich do końca XVIII wieku* [w:] *Rocznik Lubuski*, t. XXIII, cz. 1, Zielona Góra 1997.
Strzyżewski W., *Treści symboliczne herbów miejskich na Śląsku, Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim do końca XVIII wieku*, Zielona Góra 1999.
Szczegół H., *Koniec panowania piastowskiego nad Środkową Odrą*, Poznań 1968.
Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2008.
Von der Wandlung des Crossener Wappens, „*Crossener Heimatgrüße*”, 1977, nr 6.
Zientara B., *Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa 1997.
Znamierowski A., Dudziński P., *Wielka księga heraldyki*, Warszawa 2008.
Znamierowski A., *Insygnia, symbole i herby polskie*, Warszawa 2003.

POZOSTAŁE OPRACOWANIA

Górczyk W., *Półksiężyc, orzeł, lew i smok. Uwagi o godłach napieczętych Piastów*. <https://histmag.org/Polksiezyc-orzel-lew-i-smok.-Uwagi-o-godlach-napieczetych-Piastow-3057> [dostęp 10.03.2022].
Tomaszewska A., *Znaczenie i symbolika herbu Gryfina*, Muzeum Narodowe w Szczecinie. https://gryfino.pl/WrotaGryfina/files/359B504972A64C2089FF440BAE8ACA3B/Herb_Gryfina.pdf [dostęp 10.03.2022].

6. ZAŁĄCZNIKI

Załącznik 1. Pieczęć Krosna Odrzańskiego z roku 1376. Archiwum Państwowe w Toruniu.

Załącznik 2. Pieczęć Krosna Odrzańskiego z roku 1380. Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin.

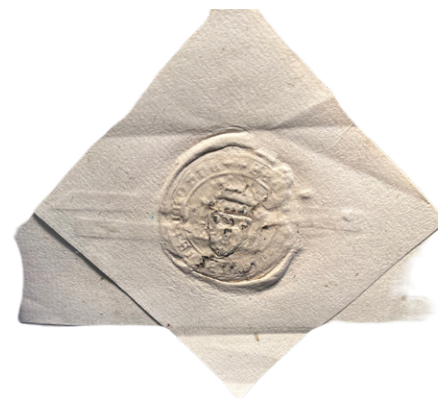
Załącznik 3. Pieczęć Krosna Odrzańskiego z roku 1380. Brandenburgisches Landeshauptarchiv Poczdam.

Załącznik 4. Pieczęć Krosna Odrzańskiego z roku 1437. Brandenburgisches Landeshauptarchiv Poczdam.

Załącznik 5. Pieczęć Krosna Odrzańskiego z roku 1531. Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin.

Załącznik 6. Pieczęć Krosna Odrzańskiego z roku 1534. Archiwum Państwowe w Zielonej Górze.

Studium historyczne: Tomasz Struk
Opracowanie graficzne: Jakub Malicki
Konsultacja: prof. Wojciech Strzyżewski
© 2022–2026